

ΑΘΗΝΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΒΔΟΜΗΚΟΣΤΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

(1969 - 1970)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΑΔΕΛΦΩΝ ΜΥΡΤΙΔΗ
1970

Ε.Γ.Δ της Κ.Π.
ΙΟΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΡΟΣ ΜΙΑΝ ΝΕΑΝ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗΝ ΠΕΡΑ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΥΠΑΡΞΙΣΜΟΥ

‘Η ζωή τοῦ ἀνθρώπου περιλαμβάνει καὶ τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὸ παρελθόν. Τὸ παρελθόν διέπει ως ἱστορία τὸ παρόν. ‘Η παράδοσις ἀποτελεῖ τὸ ἔδαφος, ἐπὶ τοῦ ὅποιου ζῇ ὁ τὴν ἱστορίαν δημιουργῶν ἀνθρώπινος δργανισμός. Τὸ ὑποκείμενον τῆς ἱστορικῆς δημιουργίας, ὁ ἄνθρωπος, προσοικειοῦται τὸ παρελθόν διὰ τῆς «ἱστορικῆς κατανοήσεως». Τὸ παρελθόν ως ξένον καθίσταται οὕτω διὰ τῆς (ἱστορικῆς) κατανοήσεως ἴδιον τοῦ κατανοούντος ὑποκειμένου. ‘Η ἔλλογος σχέσις πρὸς τὸ παρελθόν εἶναι ἡ ἐρμηνεία αὐτοῦ. ‘Ο homo sapiens, ὁ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ζῶν ἄνθρωπος, ἀναφέρεται εἰς τὸ παρελθόν ἐρμηνεύνων αὐτό.

‘Η θεωρία περὶ τῆς ἐρμηνείας δνομάζεται ἐρμηνευτική. ‘Η ἐρμηνευτική μελετᾷ τὸν τρόπον, διὰ τοῦ ὅποιου ὁ ἄνθρωπος ως ὑποκείμενον κατανοεῖ τὸν ἄνθρωπον ως ἀντικείμενον (τῆς κατανοήσεως). ‘Ἐφ’ δσον τὸ ἀντικείμενον τῆς κατανοήσεως εἶναι ἡ ἱστορία, ἡ ἐρμηνευτική ἐρευνᾷ βασικῶς τὴν σχέσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ παρελθόν. Τὸ παρελθόν, τὸ ὅποιον ὑπάρχει καὶ ἐνεργεῖ ως ἱστορία, συναντᾷ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ παρόν του. Τὸ πρόβλημα δμως εἶναι, πῶς ὁ ἄνθρωπος συναντᾷ ἐν προκειμένῳ τὸ παρελθόν. ‘Η ἐρευνα τοῦ προβλήματος τούτου ἀποτελεῖ τὸ ἔργον τῆς ἐρμηνευτικῆς.

Σπουδαίαν «έποχὴν» εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐρμηνευτικῆς ἀποτελεῖ ὁ Ἰστορισμός (Historismus). Τὸ ἵδεδες τοῦ Ἰστορισμοῦ ἔγκειται εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ παρελθόντος, ως τοῦτο ὑπῆρξε καθ’ ἑαυτό. ‘Ο Ἰστορισμός ζητεῖ νὰ διαπιστώσῃ τὸ παρελθόν γεγονός εἰς τὴν «καθεαυτότητά» του («kaseitas»). ‘Ο Ἰστορικός ἐργάζεται περίπου ὅπως καὶ ὁ φυσικός ἐπιστήμων, ὁ ὅποιος ζητεῖ νὰ γνωρίσῃ τὴν δεδομένην φυσικὴν πραγματικότητα. ‘Ἐνῷ ὁ φυσικός ἐπιστήμων ἐρευνᾷ τὴν φύσιν, ὁ Ἰστορικός ἐρευνᾷ τὸν πολιτισμόν. ‘Αμφότεροι ζητοῦν νὰ διαπιστώσουν τὰ δεδομένα ἐκεῖνα, τὰ ὅποια ἡ φύσις καὶ τὸ πνεῦμα προσφέρουν εἰς γνῶσιν.

‘Η τυπική μέθοδος τοῦ ιστορισμοῦ είναι ή ἡ να παράστασις. Τὰ διαπιστούμενα δεδομένα τοῦ παρελθόντος ἐκτίθενται εἰς τὸ παρόν, ἀναπαριστάμενα διὰ τῆς περιγραφῆς. ‘Η διαπίστωσις τοῦ «πράγματος καθ’ ἑαυτό» (τοῦ ιστορικοῦ δηλ. γεγονότος) είναι ή ἀλήθεια τοῦ ιστορισμοῦ. Ιδεῶδες τοῦ ιστορικοῦ είναι ἐν προκειμένῳ ή «ἀντικειμενικότης» εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ ἀντικειμένου τῆς ιστορικῆς ἐρεύνης. ‘Η συστηματική ἀπόδοσις τῶν δεδομένων τοῦ παρελθόντος ἐπιδιώκεται μὲ πᾶσαν δυνατήν ἀκρίβειαν καὶ πιστότητα.

‘Ως μία μέθοδος ἀναφορᾶς τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ παρελθόν διαπιστούμενης είναι ίδιαιτέρως πολύτιμος. ‘Ἐφ’ δσον τὸν ἀνθρωπὸν τοῦ παρόντος τὸν ἐνδιαφέρει τὸ παρελθόν του, είναι εὐλογὸν νὰ θέλῃ οὗτος νὰ γνωρίσῃ, τί είναι ἐκεῖνο, τὸ δποῖον εἰς τὴν πραγματικότητα ἔλαβε χώραν. ‘Η φωτογραφία είναι ἀναμφιβόλως χρήσιμος διὰ τὸ παρόν. Διὰ τῆς φωτογραφίας διαθέτει τὸ παρελθόν. Οἱ ιστορισμὸς καταγράφει μὲ δσον τὸ δυνατὸν περισσοτέρας λεπτομερείας τὸ πρόσωπον τοῦ ἀπόντος παρελθόντος.

‘Ἐν ίδιάζον γνώρισμα τοῦ ιστορισμοῦ, περισσότερον λανθάνον, ίσως, καὶ δλιγότερον συνειδητόν, φαίνεται νὰ είναι ή τάσις αὐτοῦ νὰ ἀπολυτοποιῇ τὸ παρελθόν. ‘Υποτασσόμενος οὗτος εἰς τὸ παρελθόν διαπιστούμενος γίνεται συντηρητισμός. Κατὰ βάσιν διαπιστούμενος καὶ διαπιστημένος πρὸς τὸ παρελθόν διαθέτει συγγενῆ φαινόμενα. ‘Ων ἐστραμμένος πρὸς τὸ παρελθόν διαθέτει συντηρητικὸς οὗτος ιστορισμὸς¹ ἀναζητεῖ ἐκεῖ τὴν ἀλήθειαν διὰ τῆς ἐρμηνείας του ζητεῖ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν σωτηρίαν. Τὸ παρελθόν θεωρεῖται οὗτος ως τὸ δπλοστάσιον διὰ τὸν ἀγῶνα τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν ιστορίαν του. Τὸ παρελθόν ἀναγνωρίζεται ως διδηγός διὰ τὸ παρόν καὶ τὸ μέλλον.

1. ‘Ως συντηρητικὸν ιστορισμὸν ἐννοοῦμεν ἐνταῦθα δχι σίανδήποτε ἄλλην σχέσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν ιστορίαν, ἄλλά μόνον ἐκείνην τὴν σχέσιν, κατὰ τὴν δποίαν ή ἀλήθεια ἀναζητεῖται ἀποκλειστικῶς ή κατὰ κύριον λόγον διὰ τῆς ιστοριογραφικῆς ἐρεύνης τοῦ παρελθόντος. Διὰ τοῦ δρισμοῦ τούτου διαχωρίζομεν εὐθὺς ἐξ ὄρχης τὴν ἐννοίαν ταύτην τοῦ ιστορισμοῦ ἀπὸ τὰς ἄλλας ἐκδοχάς αὐτοῦ, ως είναι π.χ. ἐκείναι, εἰς τὰς δποίας ἀναφέρεται ὁ ἐπιφανῆς ιστορικός Friedrich Meinecke διὰ τοῦ σπουδαίου ἔργου του : Die Entstehung des Historismus, 1936, hrsg. u. eingeleitet v. Carl Hinrichs, München 1959. Πρβλ. καὶ Erich Seeger, Die Entstehung des Historismus. Gedanken zu Friedrich Meineckes jüngsten Werk, ἐν : τοῦ αὐτοῦ, Menschwerdung und Geschichte, Stuttgart (1938), σσ. 50 - 77. Περὶ τῆς ἐννοίας ταύτης βλ. καὶ RGG², τ. 2, στ. 1939 - 1940 (Rust).

‘Ο ιστορισμός έκεινος, δύποτος αναπτύσσεται ἐπὶ συντηρητικοῦ ἀδάφους, ἔχει πάντως πολὺ ἀφελῆ ἀντίληψιν περὶ ιστορίας καὶ ιστορικότητος. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐρμηνευτικὴ του φαίνεται σήμερον πρωτόγονος¹. Θὰ ηδύνατο ἵσως νὰ εἰπῃ τις διὰ τὸ συντηρητικὸς ιστορισμὸς καλλιεργεῖ τὴν γνῶσιν τῶν ἐγνωσμένων κατ’ ἀντίθεσιν πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς μας, ἡ ὁποίᾳ ἀπαιτεῖ τὴν γνῶσιν τῶν ἀγνώστων. Συγχρόνως ὁ ιστορισμός οὗτος καλλιεργεῖ ἐν πολλοῖς τὴν γνῶσιν τῶν ἀχρήστων, ἐνῷ ὁ σύγχρονος ἀνθρωπος ἔχει ἀμεσον καὶ ἐπιτακτικὴν ἀνάγκην ἀπὸ τὴν γνῶσιν τῶν χρησίμων.

Ἐντονον καὶ χαρακτηριστικὴν φωνὴν διαμαρτυρίας κατὰ τῆς κυριαρχίας τοῦ συντηρητικοῦ ιστορισμοῦ ἥγειρε μὲ τὸ δλον ἔργον του ὁ Friedrich Nietzsche. Ἰδιάιτέρως μὲ τὸ δεύτερον μέρος τῶν «Παρακαίρων Θεωρήσεων», τὸ διαπραγματευόμενον «Περὶ τῆς ὀφελείας καὶ τῆς ζημίας τῆς ιστορίας διὰ τὴν ζωήν», ὁ πρωτοπόρος στοχαστής ἐπισημαίνει τὴν «ἱστορικὴν ἀσθένειαν» τοῦ ἀνθρώπου ἔκεινου, τὸν δόποιον ἡ ιστορικὴ γνῶσις μεταβάλλει εἰς δοῦλον τοῦ παρελθόντος. Μία τοιαύτη δουλικὴ στάσις ἔναντι τοῦ παρελθόντος διέπεται ἀπὸ τὴν πεποίθησιν, ως γράφει, «ὅτι εἶναι ὁπωσδήποτε καλύτερον νὰ γνωρίζῃ κανεὶς πᾶν διὰ τὴν συνέβη, ἀφοῦ εἶναι πολὺ ἀργά διὰ νὰ γίνη κάτι καλύτερον»².

Μεγάλων τιμῶν ἀπέλαυσε, καὶ ἐν πολλοῖς ἀπολαύει καὶ σή-

1. ‘Ο Hans-Georg Gadamer, εἰς τὸ ἔργον του *Wahrheit und Methode*, 2. Aufl. Tübingen 1965, σ. 281, τονίζει διὰ τὸ χρονικὴ ἀπόστασις μεταξὺ τοῦ ἐρμηνευομένου καὶ τοῦ ἐρμηνεύοντος παραμένει προϋπόθεσις τῆς ἐρμηνείας. Ἀντιθέτως ἡτο «ἡ ἀπλοϊκὴ προϋπόθεσις τοῦ ιστορισμοῦ, διὰ τὰ ὀφειλέ τις νὰ μεταφέρῃ θαυτὸν εἰς τὸ πνεῦμα τῆς (ἐρμηνευομένης) ἐποχῆς καὶ νὰ σκέπτεται μὲ τὰς ἔννοίας καὶ τὰς παραστάσεις τῆς ἐποχῆς ἔκεινης καὶ δχι μὲ τὰς ἴδιας του, καὶ διὰ κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ ἡτο δυνατὸν νὰ φάσῃ εἰς ιστορικὴν ἀντικειμενικότητα...». Καὶ περαιτέρω : «Τοῦτο εἶναι ἡ ἀπλοϊκότης τοῦ ιστορικοῦ ἀντικειμενισμοῦ, νὰ δέχεται διὰ δύναται νὰ μὴ λαμβάνῃ ὑπὸ δψιν του τὸν ξευτόν του. Εἰς τὴν πραγματικότητα ἡ ἴδια προκατάληψις διαδραματίζει τότε ἀποφασιστικὸν ρόλον... Ἡ ἀπλοϊκότης τοῦ λεγομένου ιστορισμοῦ ἔγκειται εἰς τὸ διὰ... πεποίθως ἐπὶ τὴν μέθοδον τῆς ἐργασίας του λησμονεῖ τὴν ἴδιαν αὐτοῦ ιστορικότητα. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο πρέπει νὰ τονισθῇ ἡ ἀνάγκη διὰ μίαν καλύτερον νοούμενην ιστορικὴν συνείδησιν. Μία δυτικὴ ιστορικὴ συνείδησις ὀφείλει συγχρόνως νὰ διανοήται καὶ περὶ τῆς ἴδιας ιστορικότητος» (αὐτόθι, σ. 283. Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, *Vom Zirkel des Verstehens*, ἐν : *Festschr. f. Martin Heidegger*, z. 70. Geb., Pfullingen 1959, σ. 34).

2. Bλ. Friedrich Nietzsche, *Werke in drei Bänden*, ἔκδοσις Karl Schlechta, München 1966, τ. I, σ. 260.

μερον, διαίσθησης σύντομης μεταξύ των ανθρωπιστών και των θεολόγων. Ο ανθρωπος της 'Αναγεννήσεως, δύοποιος ως ανθρωπιστής ή ως θεολόγος ανεκάλυψεν εκ νέου την σημασίαν της ιστορίας, έχητησε να θεμελιώσῃ την υπαρξίαν του εἰς τὸν κόσμον ἐπὶ τῆς γνώσεως τοῦ παρελθόντος. Η ἀνάπτυξις τῆς ιστοριογραφίας¹ κατά τοὺς νεωτέρους χρόνους συνεβάδισε μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ιστορισμοῦ και τῆς ἐρμηνευτικῆς του². Ιδιαίτερως ή επιστημονική θεολογία ἐνακολπώθη τὰς ἐρμηνευτικὰς ἀρχὰς τοῦ ιστορισμοῦ, και τοῦτο διὰ δύο λόγους: α) διότι αὕτη ἔβλεπεν εἰς τὴν ἐρμηνευτικὴν τοῦ ιστορισμοῦ, διόποιος ἐργάζεται κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰς κατά τοὺς νεωτέρους χρόνους ἀγθούσας φυσικὰς ἐπιστήμας, μίαν ἐγγύησιν διὰ τὸν ἐπιστημονικὸν χαρακτῆρα τῆς θεολογικῆς ἐρεύνης, ἐφ' ὅσον ή θεολογία αὕτη, ἔχουσα τὴν συνείδησιν, διτι εἶναι ἐπιστήμη, ἔχεται μέθοδον

Ι. "Οταν διαίσθησται εἰς τὰ πνευματικά ίδρυματα, τὰ δόσια, συμφώνως πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Wilhelm von Humboldt διακηρυχθὲν ίδεαδες, ἔχουν προορισμὸν τῶν νὰ θεραπεύουν τὴν ἐρευναν και τὴν διδασκαλίαν εἰς τὴν ἐνότητά των, τότε και ή ἐρευνα και ή διδασκαλία προσλαμβάνουν σχολαστικὸν χαρακτῆρα. Αντὶ νὰ ἐπιδιώκονται νέαι κυρίως γνώσεις περὶ τῆς πραγματικότητος, ή ἐρευνα περιορίζεται εἰς τὴν γνῶσιν τῶν γνώσεων τοῦ παρελθόντος. Υψιστὸν ίδεαδες διὰ τὴν ἐρευναν εἶναι: ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ή συστηματικὴ ἐκθεσις τῶν γνώσεων ἐκείνων, αἱ δόσιαι ἀπὸ μακροῦ εἶναι γνωσταὶ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα. Τὸ ίδεαδες τοῦτο τοποθετεῖται ὡς δδηγὸς τῶν ἀκαδημαϊκῶν ἐρευνῶν. Διὰ νὰ ἀποκτήσῃ διά νέος ἐπιστήμων τὴν δυνατότητα ἀκαδημαϊκῆς σταδιοδρομίας πρέπει οὗτο νὰ εἰσέλθῃ ἀπὸ τὴν ὑψηλὴν πύλην, τὴν δόσιαν ἀλέγχει ἀκόμη διά μέγας ἀσθενής, διαίσθησης.

2. 'Υπὸ τὸ κράτος τοῦ «ιστορισμοῦ» διεμόρφωσαν αἱ ἐρμηνευτικαὶ ἐπιστῆμαι τὴν μέθοδον τῶν κατὰ τρόπον, διόποιος νὰ ἐγγυᾶται τὴν ἀκριβῆ ἀποκατάστασιν (Rekonstruktion) τοῦ παρελθόντος. Τυπικὸς χαρακτηριστικὸς εἶναι ἐν προκειμένῳ τὸ ἔργον τῆς ἀρχαιολογίας ή τῆς κριτικῆς τοῦ κειμένου. Ο ἀρχαιολόγος ή διφύλλολος ἐπιζητεῖ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μεθόδου του νὰ ἀποκαταστήσῃ τὸ μνημεῖον ή τὸ κείμενον εἰς τὴν ἀρχέγονον μορφήν του. Τὰ δρια τῆς ἀρχεγόνου «μορφῆς» τοῦ ἐπιστημονικῶν μελετῶμένου ἔργου εἶναι τὰ δρια, ἐντὸς τῶν δόσιων κινεῖται κατὰ κανόνα και ή ἐρμηνεία τοῦ ἔργου τούτου. Ο ἐρμηνευτής, διόποιος ἐργάζεται ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχῶν τοῦ ιστορισμοῦ, δὲν θεωρεῖ ὡς ἀποστολήν του τὴν ὑπέρβασιν τοῦ ἐκ τοῦ παρελθόντος παραδεδομένου ἔργου. Η ιστορικοφιλολογικὴ μέθοδος, περιοριζόμενη και ἔξαντλουμένη εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ παλαιοῦ, ἀποκλείει οὗτο κατ' ἀρχὴν — τούτοις τοῦ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἐφαρμογῆς τῆς — τὴν δημιουργίαν τοῦ νέου. 'Αλλ' εἶναι γνωστὸν διτι αἱ μεγάλαι δημιουργίαι τῆς ιστορίας ἔγκεινται ἀκριβῶς εἰς τὴν ὑπέρβασιν τοῦ παραδεδομένου. Οι μεγάλοι δημιουργοὶ ἐπροχώρησαν, ἀκριβῶς διότι ὑπέρβησαν τὰς μορφάς, τὰς δόσιας παρέλαβον ἐκ τοῦ παρελθόντος. Οὗτο π.χ. δι Friedrich Nietzsche ἐδημιούργησε τὸ φιλοσοφικὸν ἔργον του, δταν ἔξηλθεν ἀπὸ τὴν περιοχὴν τῶν ιστορικοφιλολογικῶν ἐρευνῶν.

έπιστημονικώς καθαράν διὰ τὴν ἔρευναν τοῦ παρελθόντος· καὶ β) διότι ὁ Ἰστορισμός, ἔρευνῶν τὸ παρελθόντες τὴν καθεαυτότητά του, ἐφαίνετο ὅτι προσέφερεν εἰς τὴν θεολογίαν δεδομένα ἀπολύτου ἄξιας, ἐφ' ὅσον τὸ εἰς τὸ παρελθόντος Ἰστορικῶς ἐμφανισθὲν Ἀντικείμενον τῆς θεολογίας ἐθεωρεῖτο ως τὸ Ἀπόλυτον. Μὲ ἄλλους λόγους, ἐφ' ὅσον ἡ θεολογία ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐν τῇ Ἰστορίᾳ Ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ, εἶναι εὐλογὸν νὰ ἔχῃ σχεδὸν ἀπόλυτον σημασίαν πᾶσα Ἰστορικὴ λεπτομέρεια συνδεομένη καθ' οἰονδήποτε τρόπον μὲ τὸ γεγονός τῆς θείας Ἀποκαλύψεως. Ἐφ' ὅσον πιστεύεται ὅτι ὁ Θεὸς δημιλεῖ εἰς τὸ παρελθόν, δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἀκολυτοκοιηθῇ ὁ Ἰστορικὸς οὐτος χῶρος, ἐντὸς τοῦ ὅποιου ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς δημιλεῖ εἰς τὸν δινθρωπον. Διὰ τοὺς λόγους τούτους ἡ ἐρμηνευτικὴ τοῦ Ἰστορισμοῦ γίνεται ἡ ἐπίσημος ἐρμηνευτικὴ τῆς θεολο-

Ἐνδικτικὴ ὑπῆρξεν ἡ ζωηρὰ ἀντίδρασις ἐνὸς διασήμου κλασσικοῦ φιλολόγου, τοῦ Ulrich von Wilamowitz - Moellendorff, ὁ ὅποιος τὸ ἀσύνηθες ἔργον τοῦ μεγάλου φιλοσόφου : «Ἡ γέννησις τῆς τραγῳδίας ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς μουσικῆς» τὸ ἔχαρακτήρισε μὲ δυσμένειαν ως «Zukunftsphilologie!». Ὁμοίως ἀντέδρασε τότε καὶ ὁ ἄλλος διαπρεπῆς φιλόλογος καὶ Ἰστορικὸς τῆς θρησκείας Hermann Usener, ὁ ὅποιος, ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς φοιτητάς του εἰς τὴν Βόνην, εἶκεν περὶ τοῦ ἐν λόγῳ ἔργου τοῦ Nietzsche : «Ἐκεῖνος, ὁ ὅποιος ἔχει γράψει τοιοῦτόν τι εἶναι ἐπιστημονικῶς νεκρός!». Bk. Karl Schlechta, Friedrich Nietzsche, Werke in drei Bänden, t. III, σ. 1363. Ὁ αὐτὸς ἐκδότης τῶν ἔργων τοῦ Nietzsche μᾶς πληροφορεῖ ἐν συνεχείᾳ ὅτι κατὰ τὸ χειμερινὸν ἔξαμηνον τοῦ 1872 - 1873 (μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ ἔργου περὶ τῆς γεννήσεως τῆς τραγῳδίας) οὐδεὶς πλέον φοιτητὴς φιλολογίας ἤκουεν εἰς Βασιλείαν τῆς Ἐλβετίας τὰς παραδόσεις τοῦ κλασσικὴν φιλολογίαν διδάσκοντος Nietzsche, ὁ ὅποιος ἡναγκάσθη οὕτω νὰ παραδίδῃ μόνον ἀπαξ τῆς ἔβδομαδος ἐνώπιον δύο φοιτητῶν — μὴ φιλολόγων (αὐτόθι). Ἐξ ἄλλου εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι οἱ φιλόλογοι ἥσκησαν (ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἰσχυόντης ἱστορικοφιλολογικῆς μεθόδου) κριτικὴν κατὰ τοῦ Martin Heidegger, ὁ ὅποιος πολλάς ἀπὸ τὰς συμβολάς του εἰς τὴν φιλοσοφίαν τὰς παρουσίασεν ως ἐρμηνείας ἀρχαίων Ἑλληνικῶν κειμένων ἦ δρων. Ἡ μομφὴ τῶν φιλολόγων κατὰ τοῦ φιλοσόφου ὑπῆρξεν ὅτι ἐπροχώρησεν πέρα ἐκείνου, τὸ ὅποιον ἐκφράζουν τὰ κείμενα, δτὶ δηλ., τὰ «παρενόησεν» ἐκθέτων τὰς ιδικάς του ἀντιλήψεις. Κατὰ πόσον ἡ κατηγορία αὐτῆ εὐσταθεῖ καὶ ποια εἶναι ἡ συγκεκριμένη συμβολὴ τοῦ Heidegger εἰς τὴν φιλοσοφίαν, τοῦτο εἶναι θέμα, τὸ ὅποιον δὲν ἀνήκει εἰς τὴν παρούσαν συνάρτησιν. Ἐνταῦθα εἶναι ίσως χρήσιμον νὰ σημειωθῇ πάντως ὅτι, κατ' ἀρχήν, ἂν ἡ «παρανόησις» ἐνὸς κειμένου, δφειλομένη εἰς ἐν «λάθος» περὶ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς καὶ σήμερον ἰσχυόντης καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ἰστορισμοῦ τελούστης ἱστορικοφιλολογικῆς μεθόδου, γίνεται αιτία διὰ νὰ συλληφθοῦν νέα νοήματα, ἀγνωστά εἰς τὸ παρελθόν, τότε τὸ μεθοδολογικὸν τοῦτο «λάθος» θὰ ἡδύνατο ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς προόδου νὰ χαιρετισθῇ ἐνδεχομένως ως *felix culpa*.

γίας¹, ή όποια έχει άποκτήσει, ώς ήδη έλέχθη, τὴν συνείδησιν, δτὶ εἶναι ἐπιστήμη.

Μὲ τὴν πάροδον δῆμας τοῦ χρόνου συνειδητοποιοῦνται καὶ αἱ ἀσθενεῖς πλευραὶ τῆς ἔρμηνευτικῆς τοῦ (συντηρητικοῦ) ἱστορισμοῦ. Ἡ νεωτέρα καὶ σύγχρονος ἱστορία τῆς φιλοσοφίας κατέδειξεν δτὶ ἡ ἀντικειμενικότης, τὴν όποιαν ώς ίδεωδες του ἐπεδίωκεν δ ἵστορισμός, ἢτο κατ' ἄρχην ἀνέφικτος. Ἡ φιλοσοφία, ἡ όποια ἐσυνειδητοποίησε τὴν ὑποκειμενικότητα, κατέδειξε συνάμα, πόσον ὑποκειμενικὴ εἶναι ἡ ὑπόθεσις τῆς ἀληθείας. 'Ἐφ' ὅσον, διὰ νὰ χρησιμοποιήσωμεν καὶ πάλιν τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν παράδειγμα, τὸ παρελθόν τὸ γνωρίζομεν διὰ τῶν φωτογραφιῶν του, καθίσταται προφανὲς δτὶ ἡ ποιότης ἐκάστης φωτογραφίας δὲν ἔξαρτᾶται μόνον ἐκ τῆς ποιότητος τοῦ φωτογραφουμένου ἀντικειμένου, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ποιότητος τῆς φωτογραφικῆς συσκευῆς, ώς καὶ ἐκ τῆς ποιότητος τοῦ τὴν σχετικὴν φωτογραφίαν θεωμένου ὑποκειμένου. Ἰδιαιτέρως δ ἀεγόμενος ὑπαρξισμὸς ἐπεσήμανε, μὲ τὰς ἀξιολόγους ὑπαρξιακὰς ἀναλύσεις του, τὴν ἔξαρτησιν τῆς ἱστορικῆς γνώσεως τοῦ παρελθόντος ἀπὸ τὴν ἱστορικότητα τοῦ κατανοοῦντος ὑποκειμένου. Ἡ κατανόησις τοῦ ἱστορικοῦ γίγνεσθαι εἶναι γεγονός, τὸ όποιον λαμβάνει χώραν ἐν τῷ γίγνεσθαι τοῦ ὑποκειμένου, καθ' ὃν χρόνον τὸ ὑποκειμένον τοῦτο ἀναφέρεται εἰς τὴν ἱστορίαν, ζῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ του. Τὸ παρελθόν δὲν εἶναι τὸ ἀντικείμενον ἐκεῖνο, εἰς τὸ όποιον τὸ ὑποκει-

1. 'Αμοιβαίαν ἔξαρτησιν μεταξὺ ἱστορισμοῦ καὶ Προτεσταντισμοῦ διαπιστώνει δ Paul Schütz (*Freiheit - Hoffnung - Prophetie. Von der Gegenwärtigkeit des Zukünftigen*, Hamburg 1963, σ. 110): «Οἱ ἱστορισμὸς μετὰ τῶν συνεπειῶν του δὲν δύναται νὰ καταπολεμηθῇ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κεντρικοῦ θέματος τῆς Μεταρρυθμίσεως. Οἱ ἱστορισμὸς καὶ δ Προτεσταντισμὸς θεμελιοῦν ἀλλήλους». Ως πρὸς τὸν Θεωμιοκαθολικισμὸν πάλιν θὰ ἡδύνατο ἐνταῦθα νὰ παρατηρηθῇ δτὶ παρά τὰς συνεχεῖς προσπαθείας τῆς ἡγεσίας του νὰ διατηρήσῃ μίαν ἴσορροπίαν μεταξὺ συντηρητικῶν καὶ προοδευτικῶν τάσεων, ωφίσταται εἰς τὴν βάσιν μία ἀντίθεσις μεταξὺ θεωρίας καὶ πράξεως. 'Ἐνθ θεωρητικῶς ἀναγνωρίζεται εἰς τὴν πιστεύονταν ἀνθρωπότητα τὸ δικαιοιωμά της νὰ ἔξελισσεται ἀναλόγως πρὸς τὰς διαμορφωμένας ἐκάστοτε νέας ἱστορικὰς συνθήκας, εἰς τὴν πρᾶξιν κατεπιέσθη τὸ ἄτομο (τὸ όποιον καὶ θὰ ἡδύνατο ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ του νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν ἔξελιξιν ταύτην) πρὸς χάριν τῶν στενῶς νοούμενων συμφερόντων τοῦ ισχύοντος συστήματος. Ως πρὸς τὴν γένεσιν τοῦ ἱστορισμοῦ, γενικότερον πρᾶξι τὴν γνώμην τοῦ Friedrich Meinecke: «man darf von einer Geburt des Historismus aus dem fortwirkenden Geiste des Platonismus sprechen» (*Die Entstehung des Historismus*, München 1959, σ. 602).

μενον τῆς κατανοήσεως ἀναφέρεται ἐκ μιᾶς ὑπαρξιακῶς οὐδετέρας ἐπόψεως. Ἡ κατανόησις τοῦ παρελθόντος ἀποτελεῖ γεγονός, τὸ διόποιον συνιστᾷ τὸ κατανοοῦν ὑποκείμενον, διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐν τῇ ἱστορίᾳ διαμορφουμένη ὑποκειμενικότης ἀποτελεῖ προϋπόθεσιν διὰ τὴν ἀναφοράν τοῦ ὑποκειμένου εἰς τὸ πρὸς κατανόησιν ἱστορικὸν γεγονός. Μεταξὺ παρελθόντος καὶ παρόντος ὑπάρχει κύκλος. Ὁ «έρμηνευτικός κύκλος» συνδέει εἰς ἀδιάσπαστον ἐνότητα τὴν ἱστορίαν, ἡ ὁποία ἔγινε, καὶ τὴν ἱστορίαν, ἡ ὁποία γίνεται κατὰ τὸ γεγονός τῆς ἐν τῷ παρόντι κατανοήσεως τοῦ παρελθόντος. Ἀφ' ὅτου ὁ Martin Heidegger ἐδημοσίευσε τὸ μεγαλοφυὲς ἔργον του *Sein und Zeit*, κατεφάνη πλέον σαφῶς ὅτι ἡ ἔρμηνευτική τοῦ ἱστορισμοῦ ὑπῆρξε γνωσιολογικῶς κατὰ βάσιν ἀφελής. Ἡ ἔρμηνευτική ἀρχὴ τοῦ Θωμᾶ τοῦ Ἀκινάτου «*omne, quod recipitur in aliquo, recipitur sive est in eo per modum recipientis*»¹ προσλαμβάνει οὕτω ριζικωτέραν σημασίαν.

Ἡ ἱστορικὴ θέσις τοῦ μελετητοῦ τῆς ἱστορίας ἀποτελεῖ ὄρον διὰ τὴν προσοικείωσιν τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος, ἀκριβῶς δπως καὶ τὸ προσλαμβανόμενον ἱστορικὸν παρελθόν ἀποτελεῖ ἔνα δρον διὰ τὴν ἱστορικότητα τοῦ ἐν λόγῳ μελετητοῦ. Καθίσταται ἐπομένως φανερὸν ὅτι ἡ σημασία τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος εἶναι ἡ σημασία αὐτοῦ διὰ τὸ ἐν τῇ ἱστορίᾳ κατανοοῦν ὑποκείμενον. Διὰ τὸν κατανοοῦντα τὸ ἱστορικὸν γεγονός δὲν εἶναι τοῦτο ἐν «*Ding an sich*», ἡ σημασία του κερδίζεται διὰ τῆς ἀναφορᾶς τοῦ ἱστορικοῦ ὑποκειμένου εἰς αὐτό. Ἡ κατανόησις τοῦ παρελθόντος εἶναι οὕτω γεγονός ὑπαρξιακόν, ἡ κατανόησις τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος εἶναι τὸ ἔργον μιᾶς ὑπαρξιακῆς ἔρμηνείας (*«existenziale Interpretation»*). Καὶ διὰ νὰ δμιλήσῃ τις καὶ πάλιν διὰ παραδείγματος, μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου κατεφάνη ὅτι ἡ κατανόησις τοῦ παρελθόντος, τὴν δποίαν ἐπιτελεῖ πᾶς μελετητής του, δμοιάζει ἴσως δλιγώτερον μὲ μίαν φωτογραφίαν καὶ περισσότερον ἴσως μὲ μίαν ζωγραφικήν εἰκόνα, τῆς δποίας ἡ τεχνοτροπία ἔξαρτᾶται προφανῶς δχι μόνον ἐκ τῆς ποιότητος τοῦ ζωγραφουμένου ἀντικειμένου καθ' ἑαυτό, ἀλλὰ — καὶ τοῦτο ἔχει ἐν προκειμένῳ ιδιαιτέραν σημασίαν — κυρίως ἐκ τῆς ἱστορικότητος τοῦ ζωγράφου - ἱστορικοῦ.

1. S. th. I. 75c· 89. 4c· Quaest. disp. de potentia 3. 3 ob. 1. Πρεβλ. in I. lib. sentent. mag. P. Lombardi 8. 5. 3c· Summa contra gentiles I. 43· αὐτόθι II. 74· αὐτόθι. II. 79· S. th. I. 76. 1 ob. 3· de spirit. creaturis 9 ob. 16· Quaest. disp. de potentia 7. 10 ad 10.

Πρὸς τὴν νέαν ἐρμηνευτικήν, τὴν ὅποιαν εἰσηγήθη κυρίως ἡ ὑπαρξιακή σκέψις, ἐστράφη μὲν ζωηρὸν ἐνδιαφέρον ἡ θεολογία τῶν τελευταίων ἔτῶν. Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦτο τῆς θεολογίας ἔξηγεται ἐν πρώτοις ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ ἐρμηνευτικὴ τοῦ ὑπαρξισμοῦ κατεδίκυνε τὰς ἀδυναμίας τοῦ ιστορισμοῦ. 'Αφ' ἔτέρους ἡ νέα ἐρμηνευτικὴ ἐνεφανίζετο ως εύρισκομένη πλησιέστερον πρὸς τὸ κύριον ἔργον τῆς θεολογίας, τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὅποια εἶναι τὸ κατ' ἔξοχὴν ὑπαρξιακὸν ζῆτημα αὐτοῦ. Τὸ γεγονός, διτὶ δὲ πατήρ τῆς ὑπαρξιακῆς σκέψεως, ὁ Søren Kierkegaard, ὑπῆρξε συνάμα καὶ βιθὺς θεολόγος, δὲν φαίνεται νὰ εἴναι ἐν προκειμένῳ ἄνευ σημασίας. Ἰδιαιτέρως δὲ Προτεσταντισμός, ὁ ὅποιος ἐξ ἀρχῆς ἐστρεψε τὴν προσοχὴν εἰς τὴν ὑποκειμενικότητα τοῦ πιστοῦ, ἐνεκολπώθη μὲν κατανόησιν τὴν νέαν ἐρμηνευτικήν, ἡ ὅποια ἐπεσήμαινε τὸν ἀποφασιστικὸν ρόλον τῆς ιστορικότητος τοῦ ὑποκειμένου. Τὸ extra nos γεγονός τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ ἐθεωρεῖτο οὕτως, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐρμηνευτικῆς ταύτης, εἰς τὴν pro nobis σημασίαν του.

Ἡ γερμανικὴ διαμαρτυρομένη θεολογία, ἡ ὅποια προηγήθη εἰς τὴν ἐπισήμανσιν τῶν σχετικῶν προβλημάτων, εἶχε καὶ ἓνα Ἰδιαιτέρως σημαντικὸν λόγον διὰ νὰ μὴ εἴναι ἵκανοποιημένη μὲ τὴν ἐρμηνευτικὴν τοῦ ιστορισμοῦ: 'Ἡ ιστορικὴ ἔρευνα εἶχεν δδηγήσει τὴν θεολογικὴν σκέψιν ἀπὸ ἔτῶν εἰς ἀδιέξοδον. 'Ἡ ιστορικὴ ἔρευνα τοῦ «βίου τοῦ Ἰησοῦ» παρεῖχεν δλονὲν καὶ περισσοτέρας δυσκολίας εἰς τὴν συστηματικὴν θεολογίαν, ἐφ' ὃσον αὗτῇ ἐπεθύμει νὰ παραμείνῃ πιστὴ εἰς τὴν δογματικὴν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας. 'Εὰν δὲ οἱ ιστορισμὸς ἐπέτυχε μίαν πλουσίαν εἰς συγκεκριμένα δεδομένα ἔρευναν τῶν ἀρχῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ, προσέφερε συνάμα καὶ μίαν εἰκόνα τοῦ παρελθόντος, ἡ ὅποια ἦτο τούλαχιστον ἐν δυσχερὲς πρόβλημα διὰ τὴν δογματικὴν θεολογίαν. Μεταξὺ τοῦ ἐξηγητικοῦ κλάδου τῆς θεολογίας, ὁ ὅποιος ἐκαλλιεργεῖτο ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ισχυούσης φιλολογικοῖστορικῆς μεθόδου, καὶ τοῦ συστηματικοῦ κλάδου τῆς θεολογίας, ὁ ὅποιος ἐθεώρει ως ἀποστολὴν του νὰ ἐκθέτῃ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς δογματικῆς παραδόσεως τὴν αὐτοσυνειδησίαν τῆς Ἐκκλησίας, ἀνεπτύσσετο δλονὲν καὶ περισσότερον ἐν χάσμα, τὸ ὅποιον δὲν ἦτο καθόλου ἀσήμαντον διὰ τὴν περαιτέρω ιστορικὴν πορείαν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

'Ἡ ἔρευνα τῶν πηγῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ, εἰς τὴν ὅποιαν ἐπεδόθη δραστηρίας ἡ γερμανόφωνος φιλελευθέρα προτεσταντικὴ θεολο-

γία ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἔρμηνευτικῶν ἀρχῶν τοῦ ἱστορισμοῦ, ἔφερεν εἰς φῶς νέα ἱστορικὰ στοιχεῖα, τὰ ὅποια ἐκ πρώτης δψεως ἤρχοντο εἰς ἀντίθεσιν μὲ πολλὰς παραδεδομένας ἀντιλήψεις ἢ ἀκόμη καὶ βασικὰ δόγματα. Πρὸ πάντων ἡ ἱστορικὴ εἰκὼν τοῦ Ἰησοῦ, τὴν ὅποιαν ἐσκιαγράφησεν ἡ φιλελευθέρα αὐτῇ ἱστοριογραφία, ἀπετέλει ἀκανθωδες θεολογικὸν πρόβλημα. Μία χαρακτηριστικὴ μαρτυρία περὶ τῶν δισχερειῶν τούτων περιέχεται, ως γνωστόν, εἰς τὸ περίφημον ἔργον τοῦ Albert Schweitzer περὶ «τῆς ἱστορίας τῆς ἑρεύνης τοῦ βίου τοῦ Ἰησοῦ»¹. Ἡ ἱστορικὴ ἑρευνα, ἡ ὅποια ἔλαβε χώραν κατὰ τὰ ἐκακολουθησαντα ἔτη, δὲν ἀπήλειψε τὰ θεολογικὰ προβλήματα, τὰ δημιουργούμενα διὰ τῆς «φιλελευθέρας» ἱστορικῆς εἰκόνος τοῦ Ἰησοῦ.

Μίαν ὁξεῖαν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν φιλελευθέραν ταύτην (ἱστορικὴν καὶ συστηματικὴν) θεολογίαν ἀπετέλεσεν, ως γνωστόν, ἡ προφητικὴ θεολογία τοῦ Karl Barth. Ο «διαλεκτικός» θεολόγος, συνεπαρμένος ἀπὸ τὴν σώζουσαν δύναμιν τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, ἐπετέθη κατὰ τῆς φιλελευθέρας θεολογίας, ἐκ τῆς ὅποιας μάλιστα ὁ θεολόγος οὗτος καὶ προήρχετο. Ἡ ἔρμηνεία «τῆς πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολῆς» ἀποτελεῖ ἐν ἔντονον κήρυγμα δχι μόνον κατὰ τῆς φιλελευθέρας θεολογίας, ἀλλὰ καὶ κατὰ πάσης ἀνθρωπίνης προσπαθείας διὰ τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ. Διὰ τῆς κηρυγματικῆς του δμως θεολογίας ὁ Karl Barth ἀπεδεικνύετο κατὰ βάθος πολὺ περισσότερον «ὑπαρξιακός» παρ' ὅσον ἡτο ὁ ἴδιος διατεθειμένος νὰ δμολογήσῃ. Ἡ θεολογία του δὲν ἐστηρίζετο εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἱστορικὴν ἑρευναν, ἀλλ' ἡτο ἡ δμολογία τῆς ἐμπειρίας τῆς σωτηρίας. Ἡ προτεραιότης τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ ἔναντι τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, τὴν ὅποιαν διεκήρυττεν ὁ θεολόγος οὗτος, ἐμφανίζεται εἰς τὰ δματα τοῦ γνωσιολόγου ἢ τοῦ θεωρητικοῦ τῆς ἔρμηνείας ως ἡ προτεραιότης τῆς πίστεως, ως ὑπαρξιακοῦ γεγονότος, ἔναντι τῶν ἐπιστημονικῶν πορισμάτων τῆς «φιλελευθέρας» ἱστορικῆς ἑρεύνης. Ο Karl Barth ἐνίσχυεν οὕτω τὴν πίστιν, ἀλλὰ δὲν ἐδίδεν Ικανοποιητικὴν ἀπάντησιν εἰς τὰ προβλήματα, τὰ ὅποια ἐδημιουργοῦντο διὰ τῶν πορισμάτων τῆς (ἐπιστημονικῆς) ἱστορικῆς ἑρεύνης, καὶ μάλιστα καθ' ὅν χρόνον ἡ ἑρευνα αὐτῇ ἐστηρίζετο, ως ἐλέχθη, εἰς τὴν ἔρμηνευτικὴν τοῦ ἱστορισμοῦ.

Τὴν σπουδαιοτέραν προσπάθειαν διὰ τὴν γεφύρωσιν τοῦ χά-

1. Geschichte der Leben-Jesu-Forschung, A' ἔκδ. 1906, B' ἔκδ. 1913.

σματος μεταξύ έξηγητικής και δογματικής θεολογίας άποτελεῖ ή θεολογία του Rudolf Bultmann. 'Ο θεολόγος ούτος άνελαβεν, ώς έπιστήμων ιστορικός άφ' ἐνδές και πιστός άφ' ἔτέρου, τὸ τεράστιον ἔργον τῆς προσεγγίσεως τῶν πορισμάτων τῆς ιστορικής ἐπιστήμης και τῶν ἀρχῶν τῆς δογματικῆς πίστεως. 'Ἐπι τῇ βάσει μιᾶς νέας ἐρμηνευτικῆς, προερχομένης ἀπό τὴν δοντολογίαν τῶν ὑπαρξιακῶν ἀναλύσεων τοῦ Martin Heidegger, διαμαρτυρόμενος καινοδιαθηκολόγος τοῦ Margburg προσεπάθησε νὰ ίδῃ εἰς τὴν ἐνότητά των τὴν ιστορικήν καὶ τὴν δογματικήν εἰκόνα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τὴν διαφοράν μεταξύ τῶν δύο τούτων εἰκόνων δὲ R. Bultmann δὲν τὴν ἐδημιούργησε. Τὴν εὑρεν υφισταμένην και ηθέλησε νὰ τὴν ἔξομαλύνῃ. Δὲν ἀπέρριψε τὸ ἔργον τῆς ιστορικῆς ἐρεύνης ως ἄχρηστον διὰ τὴν θεολογίαν. Τὸ ἐσεβάσθη μέχρι κεραίας μὲ τὴν εὐσυνειδησίαν τοῦ ιστορικοῦ ἐπιστήμονος. Μὲ τὰ μέσα τῆς ιστορικῆς ἐρεύνης (τὰ διοῖα διεμορφώθησαν διὰ τοῦ ιστορισμοῦ) προσεπάθησε νὰ ἀνακαραστήσῃ τὰ γεγονότα τοῦ βίου τοῦ Ἰησοῦ, κατὰ τὸ δυνατόν ἄνευ δογματικῶν προκαταλήψεων. Δὲν ἐσταμάτησεν δῆμως εἰς τὸ ἔργον τοῦ ιστορικοῦ ἐπιστήμονος. Τὴν εἰκόνα, τὴν διοῖαν ἐσχημάτισεν ως ιστορικός, ηθέλησε νὰ τὴν ίδῃ συγχρόνως και ως πιστός. Τὸν «Ἰησοῦν», τὸν διοῖον ἐγνώρισεν ως ιστορικός, ἐζήτησεν ως πιστός νὰ τὸν πιστεύσῃ ως «Χριστόν». 'Ο θεολόγος ούτος κατέβαλεν ἐντόνους προσπαθείας διὰ νὰ προχωρήσῃ ἐκ τῆς ἀντιθέσεως μεταξὺ ἐρμηνείας και πίστεως εἰς μίαν σύνθεσιν αὐτῶν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐρμηνευτικῶν διδαγμάτων τοῦ M. Heidegger.

Διὰ τάς νέας ἐρμηνευτικάς κατηγορίας, ἐπὶ τῶν διοίων οίκοδομεῖται ή θεολογία τοῦ R. Bultmann, ή πίστις δὲν στηρίζεται εἰς τὴν ιστορικήν γνῶσιν, ἀλλ' ἔγκειται εἰς τὴν ὑπαρξιακήν κατανόησιν τοῦ εναγγελικοῦ κηρύγματος. 'Ο «σύγχρονος ἄνθρωπος» κατανοεῖ, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ίδίων προύποθέσεών του, τὰ μαρτυρούμενα γεγονότα, χωρὶς νὰ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ δεχθῇ ἐν ἀπηρχαιωμένον κοσμοειδώλον. 'Η πίστις θεωρεῖται οὕτως ως γεγονός κατὰ τὸ μᾶλλον ή ἡττον αὐτόνομον ἔναντι τῶν διὰ τῆς ιστορικῆς ἐρεύνης διαπιστουμένων γεγονότων. Διὰ τὴν θεολογίαν ἐπομένως ταῦτην εἶναι βασική ή διάκρισις μεταξύ ιστορικῆς ἐρεύνης, διαπιστούσης ἐπιστημονικῶς τὰ κατὰ τὸ παρελθόν λαβόντα χώραν γεγονότα («Historie»), και τῆς ιστορικῆς ἐκείνης ἔξελιξεως, ή ὅποια ἀρχίζει μετὰ τῶν ιστορικῶν γεγονότων τοῦ παρελθόντος και συνεχίζεται ἐν τῇ ὑπάρχει τοῦ τὰ γεγονότα ταῦτα κατανοοῦντος ὑπόκειμένου («Ge-

schichte»)¹. Ἀναγνωρίζεται οὖτο τὸ πιστεῦον ὃς ἀποφασιστικὸς παράγων διὰ τὴν ἀξιολόγησιν τοῦ παρελθόντος. Συγκεκριμένως θεωρεῖται δτὶ ἡ «ἱστορικότης» («Geschichtlichkeit») τοῦ κατανοοῦντος ὑποκειμένου, καὶ ἐν προκειμένῳ τοῦ «συγχρόνου ἀνθρώπου», παρέχει τὰ κριτήρια διὰ τὴν διάκρισιν μεταξὺ ἐποχιακοῦ μόδου καὶ ὑπαρξιακῆς ἀληθείας. Πρὸ πάντων ἀναγνωρίζεται εἰς τὴν πίστιν τὸ δικαίωμα νὰ κατανοῇ ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ τῆς τὰ γεγονότα κατὰ τρόπον διάφορον ἔκεινου, μὲ τὸν δικοῖον διαπιστώνει τὰ αὐτὰ γεγονότα ἡ ἴστορικὴ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα. Μὲ τὸ ἐρμηνευτικὸν του ἔργον ὁ R. Bultmann προσεπάθησε νὰ συμβάλῃ ἀποφασιστικῶς εἰς τὴν οἰκοδόμησιν μιᾶς γεφύρας μεταξὺ τῆς ἴστορικῆς ἔρευνης καὶ τῆς χριστιανικῆς πίστεως, θεωρῶν ἐκατέραν καὶ εἰς τὴν αὐτοτέλειάν της καὶ εἰς τὴν ἐνότητά της μὲ τὴν ἄλλην.

Ὑπάρχουν δμως πολλαὶ ἀμφιβολίαι περὶ τοῦ κατὰ πόσον ἡ θεολογία αὗτη δύναται διὰ μιᾶς ὑπαρξιακῆς ἐρμηνείας νὰ λύσῃ τὰ σχετικὰ προβλήματα. Φαίνεται δτὶ ὁ R. Bultmann, «φιλελεύθερος» ἄμα καὶ «συντηρητικός» ὃν ὁ ἴδιος, δὲν ἡθέλησε νὰ παραμείνῃ οὔτε συνεπής φιλελεύθερος οὔτε συνεπής συντηρητικός, δικαὶος καὶ δὲν ἡδυνήθη νὰ ἀναχθῇ ἐκ τῆς ἀντιθέσεως εἰς μίαν σύνθεσιν, ἡ δικοία νὰ ἀντέχῃ. Ἐκείνο δμως, τὸ δικοῖον διεξίλει τις διπλωσδήποτε νὰ ἀναγνωρίσῃ, εἶναι αἱ καλαὶ προθέσεις καὶ ἡ ἐντονος προσπάθεια.

Ἡ ἐρμηνευτικὴ τῆς «ὑπαρξιακῆς» θεολογίας ὑπῆρξε μία ἀξιοπρόσεκτος συμβολὴ εἰς τὴν λύσιν τῶν ὑφισταμένων ζητημάτων, ἀλλὰ δὲν ἀποτελεῖ τὴν δριστικὴν λύσιν αὐτῶν. Ὁ σύγχρονος ἀνθρωπὸς καλεῖ μὲ τὴν παρουσίαν του τὴν θεολογοῦσαν διανόησιν νὰ προσφέρῃ καὶ νέας συμβολάς. Ἐνταῦθα δὲν εἶναι βεβαίως δυνατὸν νὰ ἐκθέσωμεν διεξοδικῶς οὔτε τὰ ἐπιτεύγματα οὔτε τὰ προβλήματα οὔτε τὰς προοπτικὰς μιᾶς συγχρόνου ἐρμηνευτικῆς. Θὰ ἡτο δμως σκόπιμον νὰ ὑπογραμμισθῇ τὸ γεγονός, δτὶ μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου τὸ ἐρμηνευτικὸν ἐνδιαφέρον στρέφεται κυρίως πρὸς τὴν διάστασιν τοῦ μέλλοντος². Ἐὰν δὲν οἱστορισμὸς ἐστράφη κυρίως πρὸς τὸ παρελθόν,

1. Πρβλ. καὶ G. Greshake, *Historie wird Geschichte. Bedeutung und Sinn der Unterscheidung von Historie und Geschichte in der Theologie Rudolf Bultmanns*, 1964.

2. Ὁ Ernst Troeltsch (*Zur religiösen Lage, Religionsphilosophie und Ethik. Ges. Schriften II*, Tübingen 1913), ἐνῷ ἀφ' ἐνὸς παρατηρεῖ δτὶ «ὁ ὑπολογισμὸς τοῦ μέλλοντος προφανῶς δὲν ἀνήκει εἰς τὰ καθήκοντα τῆς ἴστορικῆς ἔρευνης» (σ. 424), δὲν παραλείπει ἐξ ἀλλού νὰ τονίσῃ δτὶ «τὸ νόημα τῆς ἴστορικῆς

καὶ ὁ ὑπαρξισμὸς κυρίως πρὸς τὸ παρόν, δυνάμεθα ἐνταῦθα νὰ εἰπωμεν ὅτι μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ὁ ἄνθρωπος συνειδητοποιεῖ ὀλονὲν καὶ περισσότερον τὴν ἀνάγκην νὰ στραφῇ ἀποφασιστικῶς πρὸς τὸ μέλλον.

Ἡ διαλεκτικὴ μεταξὺ τοῦ *memento mori* καὶ τοῦ *memento vivere*, ὡς περιγράφεται ὑπὸ τοῦ Friedrich Nietzsche¹, ἀπαιτεῖ τὴν ὑπέρβασιν τῆς ὑπὸ τοῦ συντηρητικοῦ ἴστορισμοῦ κατά τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐπιβληθείσης καταστάσεως δουλείας ἔναντι τοῦ παρελθόντος. Τὸ πρωτεῖον, τὸ ὅποιον ἀναγνωρίζεται εἰς τὴν ἄνθρωπολογικὴν διάστασιν τοῦ μέλλοντος, καθιστᾶ συγχρόνως μελλοντολογικήν, «ἐσχατολογικήν», τὴν ἔρμηνευτικήν. Ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὅποιος ἔχει φύσει ἐντὸς του τὴν τάσιν νὰ ὑπερβαίνῃ ἐκάστοτε ἑαυτὸν καὶ νὰ προχωρῇ οὐτῷ περαιτέρῳ, στρέφεται πρὸς τὸ μέλλον, διὰ τοῦ ὅποιου ζητεῖ νὰ ὑπερβῇ καὶ τὸ παρελθόν καὶ τὸ παρόν του.

Ο δημιουργῶν τὴν ἴστοριαν ἄνθρωπος δὲν βλέπει εἰς τὸ ἐπίτευγμα τὰ σύνορά του, ἀλλὰ τὴν ἐκάστοτε παρεχομένην ἀφετηρίαν τῆς προόδου του. Πρὸ παντὸς ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος θέλει νὰ είναι ἐλεύθερος ἔναντι τοῦ παρελθόντος του διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ καθορίσῃ εἰς τὸ παρόν ἐλευθέρως τὸ μέλλον του. Ἡ «μελλοντολογία» (*Futurologie*) τείνει νὰ γίνῃ ἡ κυρία κατεύθυνσις τῆς πνευματικῆς ζωῆς. «Οχι τὸ δεδομένον, ἀλλὰ τὸ ζητούμενον, ὅχι τὸ ἐπίτευγμα, ἀλλὰ τὸ (συνειδητῶς διὰ τῆς δημιουργικῆς φαντασίας) προσδοκώμενον συγκεντρώνει τὴν προσοχὴν τοῦ πρὸς τὸ μέλλον ἐστραμμένου συγχρόνου ἄνθρωπου. Ἡ στροφὴ πρὸς τὸ μέλλον ἀπορρέει ἐκ τῆς πεποιθήσεως, διτὶ ἡ ἴστορία είναι πρόοδος.

Εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς πεποιθήσεως ταύτης διεδραμάτισεν ἀποφασιστικὸν ρόλον ἡ ἴστορία τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς

ἐρεύνης βεβαίως δὲν είναι νὰ ἀναπαριστᾶ ἀπλῶς εἰς τὴν μνήμην ἑνα παρελθόντα κόσμον, διότι τοῦτο, ἐκτὸς τοῦ ὅτι θὰ ἡτο ἀδύνατον, θὰ ἡτο ἐπίσης κενὸν καὶ περιττόν» (σ. 425). Ἀλλαχοῦ ὁ αὐτὸς κριτικὸς τοῦ ἴστορισμοῦ ἔξαιρει καὶ τὴν συμβολὴν τοῦ Friedrich Nietzsche, ὁ ὅποιος μὲ κροφητικὸν πάθος ἐστράφη κατὰ τῆς ἀγόνου ἐμμονῆς εἰς τὸ παρελθόν καὶ ἐκήρυξε τὴν ἐσχατολογίαν τοῦ ὑπερανθρώπου (Ernst Troeltsch, *Die Bedeutung der Geschichte für Weltanschauung*, Berlin 1918, σ. 18, καὶ ἐν : τοῦ αὐτοῦ, *Der Historismus und seine Probleme*, Tübingen 1922, Neudruck 1961, σ. 26). Γενικότερον βλ. H. G. Fischer, *Das Problem der Geschichte bei Ernst Troeltsch*, ἐν : *Zeitschrift für Theologie und Kirche* 57, 1960, σσ. 186 - 230.

1. Παρὰ K. Schlechta, ἐνθ' ἀνωτ., τ. I, σσ. 259 κ.εξ.

τεχνικής κατά τοὺς νεωτέρους χρόνους. Ο φυσικός ἐπιστήμων και τεχνικός ἔχει πεισθῆ δι τὴν ἐπιστημονικὴν και τεχνικὴν πρόοδος δὲν προέρχεται ἐκ τῆς ἱστορικῆς μελέτης τοῦ παρελθόντος, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐρεύνης τοῦ ἑργαστηρίου. Κάποτε ήσαν και αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι ἐστραμμέναι πρὸς τὸ παρελθόν. Πρὸς τὸ παρελθόν στρέφονται και σήμερον ἀκόμη αἱ λεγόμεναι πνευματικαὶ ἐπιστῆμαι. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἴσως νὰ μὴ δψεῖται μόνον εἰς τὸ γεγονός, δι τὰ πᾶσαι αἱ πνευματικαὶ ἐπιστῆμαι ἔχουν βασικῶς ἱστορικὸν χαρακτῆρα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ δῆτα αἱ ἐπιστῆμαι αὗται διὰ λόγους, τοὺς ὅποιους δὲν ζητοῦμεν νὰ ἔξετάσωμεν εἰδικῶτερον ἐνταῦθα, δὲν ἐπροχώρησαν κατά τοὺς νεωτέρους χρόνους μὲ τὸν ἴδιον ρυθμόν, μὲ τὸν ὅποιον ἐπροχώρησαν αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι καὶ ἡ τεχνικὴ. Ὁπωσδήποτε εἰς τὴν τεχνικὴν ἐποχὴν μας τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὸ παρελθόν δλονέν καὶ περισσότερον ἔχασθενεῖ, ἡ τούλαχιστον ὑποτάσσεται εἰς τὸ κύριον ἐνδιαφέρον διὰ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον. Οἱ ἔρευνηται τοῦ παρελθόντος μειώνονται, ἐνῷ αὐξάνουν οἱ ἔρευνηται ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι ζητοῦν νὰ διαμορφωσουν διὰ τῆς ἐπιστῆμης καὶ τῆς τεχνικῆς τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐπὶ τῇ βάσει ἴδιᾳ τῶν ἐπιτεύγμάτων τῆς Κυβερνητικῆς ἀναλαμβάνεται ἡ προσπάθεια δχι μόνον τῆς («θεωρητικῆς») προγνώσεως, ἀλλὰ καὶ τοῦ («πρακτικοῦ») προκαθορισμοῦ τοῦ «οὕπω δντος». Διὰ τῆς «μελλοντολογίας», τελούστης εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ γιγνώσκοντος καὶ δημιουργούντος ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἐπιδιώκεται ἡ διαμόρφωσις τῆς δεδομένης πραγματικότητος ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου (τῆς γνώσεως, τῆς βουλήσεως καὶ τῶν συναισθηματικῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου).

Τὴν μεταστροφὴν τοῦ ἐνδιαφέροντος ἐκ τοῦ παρελθόντος πρὸς τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον κηρύττει εὐλόγως καὶ ἡ νέα ἐρμηνευτικὴ, ἡ ὅποια, ἀφορμωμένη ἀπὸ τὰς συγχρόνους ὑπαρξιακὰς ἀναλύσεις τοῦ ἀνθρώπου, ἀντανακλᾷ ὀλόκληρον τὴν σύγχρονον πνευματικότητα αὐτοῦ. Ὁ νέος οὗτος ἀνθρωπισμὸς δὲν θεωρεῖ ως ἴδαικόν του νὰ ἀναπαραστῆσῃ τοὺς ἀνθρωπίνους τύπους τοῦ παρελθόντος — πρᾶγμα, τὸ ὅποιον εἶναι τόσον ἄχρηστον δσον καὶ ἀδύνατον —, ἀλλὰ νὰ διαμορφώσῃ τὸν ἀνθρώπον ἐκεῖνον, δ ὅποιος θὰ εἶναι κύριος τοῦ παρόντος καὶ κύριος τοῦ μέλλοντος. Ἡ «μέριμνα» («Sorge») τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου, δ ὅποιος ζητεῖ νὰ ὑπερβῇ τὸν μηδενισμὸν διὰ μιᾶς νέας πίστεως, δὲν ἀποβλέπει τόσον εἰς τὴν συντήρησιν τοῦ παραδεδομένου παρελθόντος, δπως π.χ. ἐπεζήτει ὁ ἀνθρωπος τοῦ μεσαίωνος, δσον εἰς τὴν τελείωσιν τοῦ ἐπιτεύγματος διὰ μιᾶς νέας δημιουργίας. Διὰ

τῆς ἔρμηνείας τῶν δεδομένων τοῦ παρελθόντος δὲν ἐπιδιώκεται ἀπλῶς ή ἀναγωγὴ εἰς τὸ παρελθόν, ἀλλ' η ὑπέρβασις τοῦ δεδομένου πρὸς τὴν κατεύθυνσιν μιᾶς γένες δημιουργίας. Τὸ παρελθόν ἀξιολογεῖται ως ἀφετηρία διὰ τὴν τελείωσιν τοῦ παρόντος, διὰ τὴν πορείαν πρὸς τὸ μέλλον, καὶ ἐπομένως καταφάσκεται. Ἡ ἀρίστη ἀξιολόγησις τοῦ παρελθόντος εἶναι η ἀξιολογικὴ ὑπέρβασις αὐτοῦ, τῆς ὑπερβάσεως δὲ ταῦτης προηγεῖται η διάκρισις μεταξὺ τῶν δεδομένων, τὰ δποία εἰς τὴν συνάρτησίν των συνιστοῦν τὴν ἀφετηρίαν τοῦ προοδεύοντος ἀνθρώπου. Διὰ μίαν ἀξιολογικὴν διάκρισιν ἔχουν ἀποφασιστικὴν σημασίαν τὰ ἴσχυοντα κριτήρια. Καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο καλεῖται η ἔρμηνευτικὴ νὰ προσφέρῃ τὴν συμβολήν της. Τὸ ἔργον τοῦτο ὑπερβαίνει τὰς δυνατότητας τοῦ συντηρητικοῦ ἴστορισμοῦ, φ. δποίος, μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀδυναμιῶν αὐτοῦ, δυσκολεύεται καὶ νὰ διακρίνῃ μεταξὺ οὐσιώδους καὶ ἐπουσιώδους. Ὁσάκις γίνεται ἐντὸς τῆς σφαίρας ἐπιρροῆς τοῦ ἴστορισμοῦ τούτου διάκρισις μεταξὺ κυρίων καὶ δευτερευόντων στοιχείων, τὸ κριτήριον διὰ τὴν τοιαύτην διάκρισιν δὲν ἀναζητεῖται εἰς τὸ παρόν ή τὸ μέλλον τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' εἰς αὐτὰ τὰ ἴστορούμενα γεγονότα. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἴστορικῆς θέσεως τοῦ κατανοούντος τὰ γεγονότα δύναται ἀντιθέτως η ὑπαρξιακὴ σκέψις νὰ διακρίνῃ μεταξὺ ἀξιολογικῶν οὐσιώδους (*existenzial*) καὶ ἀξιολογικῶν ἐπουσιώδους (*existentiell*). Μία πάλιν πρὸς τὸ μέλλον ἐστραμμένη ἔρμηνευτικὴ θέλει νὰ διακρίνῃ, πέραν τοῦ συντηρητικοῦ ἴστορισμοῦ καὶ τῆς ὑπαρξιακῆς σκέψεως, μεταξὺ οὐσιώδους καὶ ἐπουσιώδους ἀναλόγως τῆς σημασίας, τὴν δποίαν ἔχει ἔκαστον δεδομένον μέρος τῆς πραγματικότητος διὰ τὸ μέλλον τῆς κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων.

Ἡ σήμερον παρατηρουμένη στροφὴ τῆς προσοχῆς πρὸς τὸ μέλλον (καὶ δχι κατὰ κύριον λόγον πρὸς τὸ παρελθόν) συνυπάρχει μὲ τὴν συνειδητοποίησιν τοῦ γεγονότος, δτὶ ὁ ἐν τῇ ἴστοριᾳ ζῶν ἀνθρωπὸς δὲν ὑπάρχει ως μεμονωμένον ἄτομον, ἀλλ' ως μέλος μιᾶς κοινωνίας. Ἐὰν η ὑπαρξιακὴ σκέψις εἰδε τὸν ἀνθρωπὸν κυρίως ως μονάδα (= «*der Einzelne*» τοῦ Søren Kierkegaard), συνειδητοποιεῖται σήμερον μὲ νέαν ἔντασιν τὸ δτὶ ὁ ἀνθρωπὸς εἰς τὴν αὐθεντικότητά του εἶναι δν κοινωνικόν. Ὁ νέος κόσμος, τὸν δποίον δραματίζεται καὶ ἀγωνίζεται νὰ πραγματοποιήσῃ δ πρὸς τὸ μέλλον ἐστραμμένος ἀνθρωπὸς, δὲν εἶναι δ κόσμος ἐνδες ἀτομιστικῶς «ζῶντος» (δηλ. θνήσκοντος) ἀνθρώπου, ἀλλ' δ κόσμος τῆς ἀνθρωπότητος ὅλης, κάτι ἀνάλογον πρὸς τὸ *bonum commune* τῆς σχολαστικῆς σκέψεως. Ἀξί-

ζει πάντως νὰ τονισθῇ ἐνταῦθα ἴδιαιτέρως ὅτι τὸ ἑλληνοχριστιανικὸν πνεῦμα εἶδε πάντοτε τὴν αὐθεντικὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου ως κοινωνίαν. Ἐὰν ἡ νεωτέρα δυτικὴ νοοτροπία μάνελυσεν ἴδιαιτέρως τὴν ἀτομικήν, ἀτομιστικὴν καὶ ἐγωιστικὴν ἀγωνίαν τοῦ μεμονωμένου ἀνθρώπου, δ ὁποῖος ἐσυνειδητοποιήσεται σὲ σύνορά του ἐντὸς τοῦ κόσμου, ἡ ἑλληνικὰς καὶ ἔβραικὰς ρίζας ἔχουσα ἀνατολικὴ δρθόδοξος παράδοσις ἐδίδαξε τὴν προτεραιότητα τοῦ κοινωνικοῦ δλου, εἰς τὸ ὅποιον ἐντάσσεται ὡς πρόσωπον ἔκαστος ἀνθρωπος. Ὁ κοινωνικὸς ὅμως χαρακτὴρ τῆς αὐθεντικῆς ζωῆς καὶ ἡ σημασία τοῦ μέλλοντος δι' αὐτὴν ἐσυνειδητοποιήθησαν καὶ πάλιν εἰς τὴν ἐποχήν μας¹. Εἶναι ὀπωσδήποτε χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν ἡμερῶν μας, ὅτι οἱ διανοούμενοι στρέφονται μὲν ἴδιαιτέραν ἐντασιν πρὸς τὸ μέλλον. Άλινει ἀνακαλύψεις καὶ ἐφευρέσεις τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς τεχνικῆς, δ ἐπρογραμματισμός, τὸν ὅποιον ἐπαγγέλλεται καὶ ἐπιτελεῖ κατ' ἔδοχὴν ἡ κυβερνητικὴ μέθοδος, ἡ ἐπιδίωξις μιᾶς νέας κοινωνίας μᾶς δλιγάτερον πόνον καὶ περισσοτέραν δικαιοσύνην, ως καὶ ἡ ἐλπίς διὰ μίαν ὑπέρβασιν τῆς ἀποξενώσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν αὐθεντικὴν φύσιν του ἀποτελοῦν διαφόρους ὅψεις τῆς μιᾶς κατ' οὓσιαν προσταθείας τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν πρόδοδον.

Χωρὶς τὰς ἐκ τοῦ παρελθόντος γνωστὰς ἐνθουσιαστικὰς ὑπερβολὰς μιᾶς ἀλογίστου «πίστεως εἰς τὴν πρόδοδον» («Fortschrittsglaube») δ «σύγχρονος ἀνθρωπος», δ ὁποῖος προσδοκᾷ καὶ ἀναζητεῖ, μὲ περισσότερον ἵσως ρεαλισμὸν καὶ συγκεκριμένας ὀπωσδήποτε ἐλπίδας, τὸ φῶς ἐκ τοῦ μέλλοντος, συνειδητοποιεῖ συγχρόνως τὴν εὐθύνην του διὰ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ μέλλοντος τούτου. Ἡ στροφὴ αὗτη πρὸς τὸ «οὖπω» δημιουργεῖ μίαν νέαν ἱστορικὴν συνείδησιν ἐν πολλοῖς διάφορον ἐκείνης, τὴν ὅποιαν διεμόρφωνεν ὁ ἱστορισμὸς διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης τοῦ «οὐκέτι»². Τὴν νέαν ταύτην ἱστορικὴν συνείδησιν, εἰς τὴν ὅποιαν εἶναι ἀφιερωμένον καὶ τὸ φιλοσοφικὸν ἔργον τοῦ Ernst Bloch, διέπει ἡ μεσσιανικὴ - ἐσχατολογικὴ ἐλ-

1. Πρβλ. G. Sauter, *Zukunft und Verheissung. Das Problem der Zukunft in der gegenwärtigen theologischen und philosophischen Diskussion*, Stuttgart 1965.

2. Σχετικῶς πρβλ. Εὐαγγέλον Μοντσοπούλου, Χρονικαὶ καὶ «καιρικαὶ» κατηγορίαι, ἐν : Ἐπιστ. Ἑπετηρ. τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τ. ΙΒ', 1961 - 1962, σσ. 412 - 436 (ἰδίᾳ σσ. 425, 432), καὶ τοῦ αὐτοῦ, Ἡ παλαιώσις καὶ τὸ πρόβλημα τῶν χρονικῶν κατηγοριῶν, ἐν : αὐτόθι, τ. ΙΓ', 1962 - 1963, σσ. 400 - 430.

πίς, τὴν ὅποιαν προσφέρουν ἡ ιουδαική, ἡ ἑλληνική καὶ ἡ χριστιανική παράδοσις εἰς τὴν σωτήριον ἐνότητά των¹. Ἡ θεολογικὴ σκέψις, ἡ δοκία ὁδοιπορεῖ εἰς τὴν ιστορίαν ὡς ὁ καλὸς σύντροφος τοῦ ἀγωνιζομένου καὶ ἀγωνιῶντος ἀνθρώπου, συνειδητοποιεῖ καὶ πάλιν τὴν σημασίαν τῆς θετικῆς ἀναφορᾶς εἰς τὸ μέλλον, δεδομένου διτὶ τὸ Εὐαγγέλιον εἶναι εἰς τὴν βάσιν του ἐντονώτατα ἐσχατολογικὸν μήνυμα ἐλπίδος².

1. Πολλάκις δημιουργεῖται ἡ ἐντύπωσις, διτὶ ἡ ἔννοια τῆς προόδου, ὡς στροφὴ πρὸς τὸ μέλλον, ἀγίκειται ριζικῶς εἰς τὴν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν, διὰ τὴν ὅποιαν πρόοδος εἶναι ἡ ἀνοδος εἰς τὸν κόσμον τῶν ἴδεων. 'Ἐφ' ὅσον ἡ ἰδέα τοποθετεῖται εἰς τὴν ἀφετηρίαν τοῦ δυτοῦ, ἡ πρόοδος νοεῖται ὡς ἐπιστροφὴ τοῦ δυτοῦ εἰς ἀντό. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἐν προκειμένῳ ἡ πλατωνικὴ ἐκδοχὴ τῆς μαθήσεως ὡς φάναρμνήσεως (Μένων 81 c - 82 a, 98 a: Φαιδρος 72 e - 76 e; Φαιδρος 249 b ἔξ.). Σχετικῶς θὰ ἡτοι Ἰσως ἐνταῦθι χρῆσιμον νῦν ὑπογραμμισθῇ διτὶ ἡ μυθολογικὴ μορφὴ τῆς πλατωνικῆς ἰδεολογίας δὲν ἐπιτρέπεται νῦν γίνεται ἐμπόδιον εἰς μίαν σύγχρονον κατανόησιν αὐτῆς. Ἡ πλατωνικὴ διδασκαλία περὶ τοῦ βασιλείου τῶν ἴδεων καὶ τῆς προϋπάρχεως τῆς ψυχῆς φαίνεται διτὶ ἀπαιτεῖ σήμερον ἐπιτακτικῶς τὴν «ἀπομύθευσιν» τῆς. Διὰ τῆς «άναρμνήσεως» δὲν ἐπιζητεῖται τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὸ παρελθόν, ἀλλ᾽ ἀποβλέπει εἰς τὴν αὐθεντικότητα τοῦ δυτοῦ. Ἡ ἰδέα τοῦ δυτοῦ εἶναι ἡ αὐθεντικότης αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς δλῆς πλατωνικῆς δοτολογίας δὲν εἶναι δυνατὸν νῦν ὑποστηριχθῆ διτὶ διτὸςτοις ἐκείνος χῶρος, εἰς τὸν δροῖον δέον νῦν ἀναζητηθῆ καὶ μάλιστα ἀποκλειστικῶς ἡ αὐθεντικότης τοῦ δυτοῦ, εἶναι τὸ παρελθόν. Μάθησις (ἐπιτελοῦσα τὴν πρόοδον τοῦ ὑποκειμένου) εἶναι διὰ τὸν Πλάτωνα ἡ ἀναφορὰ τοῦ λόγου εἰς τὸ βάθος τοῦ δυτοῦ, εἶναι ἡ ἀναγωγὴ ἀπὸ τὸ φαινόμενον εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ φαινομένου. Ἡ ἀνοδος εἰς τὸν ὑπερβάλλοντα χῶρον τῶν ἴδεων εἶναι γεγονός, τὸ δροῖον ἔξελισσεται εἰς τὸν χρόνον, εἶναι ἡ ἱστορικὴ πρόοδος. Ἡ πλατωνικὴ «φυγή», ἡ δοκία δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴν ἀναγωγὴν εἰς τὴν αὐθεντικότητα, εἶναι τὸ πήδημα τοῦ δυτοῦ πρὸς τὸ Εἶναι, εἶναι ἡ μετάβασις ἐκ τοῦ ἐνδοκοσμικοῦ εἰς τὸ ὑπερβατικόν. Διὰ τὸν Πλάτωνα, Ἰσως θὰ ἡδύνατο νῦν εἶπη τις, ἡ ἰδέα εἴναι: ὡς πραγματικότης καὶ ὡς δυνατότης πέρα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' «οὐπώ» εἶναι ὡς ἀλήθεια διὰ τὸν ἀνθρώπον, διτὶ δοκίος ζητεῖ νῦν ἰδιοποιηθῆ ὡς ἀλήθειαν) τὴν πραγματικότητα.

2. Ὁρισμένα ζωτικὰ σημεῖα μίας θεολογίας ἐστραμμένης πρὸς τὸ μέλλον συνειδητοποιοῦνται εἰς τὸ καὶ ἀνωτέρῳ μνημονεύθεν ἔργον τοῦ P a u l S c h ü t z, Freiheit - Hoffnung - Prophetie, ὁ ὁποῖος καὶ ἀσκεῖ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς θεολογικῆς σημασίας τῆς διαστάσεως τοῦ μέλλοντος ἐντονον κριτικὴν κατὰ τοῦ Ιστορισμοῦ (ἰδίᾳ σσ: 427 - 438). Ἐξ ἄλλου δὲ Jürgen Moltmann, μελετητής τῆς πρὸς τὸ μέλλον ἐστραμμένης φιλοσοφίας τοῦ Ernst Bloch, ζητεῖ διὰ τοῦ έργου του Theologie der Hoffnung, 7. Aufl. München 1968, ὡς καὶ δι' ἄλλων δημοσιευμάτων του, νῦν τούτη τὴν σημασίαν τῆς χριστιανικῆς πίστεως ὡς θετικῆς ἀναφορᾶς τοῦ πιστεύοντος εἰς τὸ μέλλον. Ἐντὸς τοῦ συγχρόνου ρωμαιοκαθολικισμοῦ σπουδαίαν ὥθησιν διὰ τὴν ἐκ νέου ἔρευναν τῆς σχέσεως μεταξὺ τοῦ παρελθόντος, τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος ἔδωσε καὶ δι' ἀρχάς ὑπὸ τῆς ρωμαιοκαθολικῆς ἔξουσίας

'Η στροφή πρὸς τὸ μέλλον δὲν εἶναι ἔκομένως δυνατὸν νὰ εἴναι μόνον τὸ κύριον γνώρισμα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς τεχνικῆς, ἀλλὰ καὶ μιᾶς νέας ἐρμηνευτικῆς, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὅποιας ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος, δπας καὶ ὁ ἄνθρωπος τοῦ μέλλοντος, θὰ ἀξιολογῇ τὸ παρελθόν προκειμένου νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν ἴστορίαν του.

Φαίνεται δτὶ εἰς τὰς ἡμέρας μας ἀρχίζει νὰ ἀνατέλλῃ μία νέα ἐρμηνευτικὴ, τῆς ὅποιας αἱ πρῶται ἀκτῖνες φωτίζουν ἡδη καὶ τὰς κορυφὰς τῶν κινδωνοστασίων τῶν Ἐκκλησιῶν . . .

ΚΩΝΣΤ. Ε. ΠΑΠΑΠΕΤΡΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΟΝΟΣ ΤΟΜΕΑ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΝΟΜΟΣ ΑΘΗΝΩΝ

καταπολεμηθείς, ἐκ τῶν ὑστέρων δέ, ὡς συνήθως, τιμηθεὶς ρωμαιοκαθολικὸς παλαιοντολόγος, θεολόγος καὶ φιλόσοφος P. Teilhard de Chardin, ὁ ὅποιος καὶ συνέθεσεν ιδίας κοσμολογικάς θεωρίας περὶ τῆς ἔξελιξεως τοῦ σύμπαντος. Ἰδιαιτέρως διὰ τῆς Β' Συνόδου τοῦ Βατικανοῦ ἐτέθη εἰς τὸ κέντρον τῆς συνειδήσεως τῶν ρωμαιοκαθολικῶν ἡ ἀνάγκη νὰ στραφῇ ἡ θεολογοῦσα σκέψις, διὰ τῆς ἐκ νέου κατανοήσεως τοῦ χριστιανικοῦ Εὐαγγελίου, πρὸς ὥρισμένα πραγματικά προβλήματα τοῦ συγχρόνου ἄνθρωπου.